

CONSIDERAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCERCAREA DE INDEPENDENȚĂ A LUI LITVOI ȘI ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI

MIHAIL M. ANDREESCU*

Evenimentele politice din timpul domniei lui Ladislau al IV-lea „Cumanul” (1272—1290), care au depășit cu mult granițele regatului maghiar, implicind populații și state vecine acestuia, prezintă importanță și în ce privește procesul de întemeiere al Țării Românești, istoricii români analizându-le pe larg.

Știrile, cu privire la români, sînt conținute în două documente maghiare din 1285¹ și 1288², care menționează că, în timpul cît Ladislau era încă minor și numeroși nobili ai regatului se răsculasera, voievodul Litvoi — aflat la Sud de Carpați — a refuzat să mai plătească tribut regelui, ocupînd chiar teritorii ale regatului, motiv pentru care a fost înfrînt în luptă și ucis, iar fratele său, Bărbat, a fost nevoit să se răscumpere pentru o mare sumă de bani.

Aceste știri, referitoare la românii de la Sud de Carpați, după 1247, au fost interpretate de istoriografia noastră ca un moment hotărîtor pe calea întemeierii statului românesc, diferențe de păreri apărînd în momentul stabilirii semnificației actului lui Litvoi și al datei exacte cînd s-a produs.

Astfel, Ștefan Ștefănescu pune încercarea lui Litvoi, pe la 1279, ca pornind din Oltenia și extinzîndu-se la Est de Olt, în ținuturile aflate sub stăpînire tătară, asupra cărora regii maghiari emiteau pretenții de stăpînire³. La rîndul său, Radu Popa stabilește acțiunea lui Litvoi pe la 1275—1276, arătînd că acesta ar putea fi fiul sau nepotul celui pomenit în Diploma de la 1247⁴. Șerban Papacostea pune răscoala lui Litvoi la începutul domniei lui Ladislau, prezentîndu-l pe voievodul

¹ Diploma lui Ladislau, din 8 ianuarie 1285, acordată magistrului Gheorghe, pentru faptele sale de arme, în *Documente privind Istoria României. C. Transilvania, veac XIII*, vol. II (1251—1300), Editura Academiei, București, 1952, p. 271—273. (În continuare se va cita: *DIR. C. Transilvania*).

² Actul din 6 octombrie 1288, acordat de magistrul Gheorghe comitelui Petru, pentru slujbele sale, în *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*, vol. I (1222—1456), Editura Academiei, București, 1977, p. 34—35.

³ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei, București, 1970, p. 27—30. Ideea este reluată de autor în *Tradiția daco-română în formarea statelor românești de sine stătătoare*, p. 22, în *Constituirea statelor feudale românești*, Editura Academiei, București, 1980, p. 9—24.

⁴ Radu Popa, *Premisele cristalizării vieții statale românești*, p. 35—36, în *lucr. cit.*, p. 25—40. O discuție mai largă și argumentele aduse în sprijinul aceleiași date (1275—1276), vezi, de același, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 276—279.

nunțean stăpînind în Oltenia — supusă, pe atunci, regalității maghiare —, marcînd independența acestuia față de coroana maghiară a 1291 cînd încetează existența banilor de Severin⁵. Dimitrie Onciul, lasînd momentul Litovoi la 1279, îl menționează pe Bărbat drept unicul teritoriilor românești de la Sud de Carpați, căruia îi urmează, a 1290, Tihomir sau Tugomir, tatăl viitorului Bașarab I⁶. Petre P. Panaitescu pune momentul lui Litovoi, — de la 1273, urmată de dispariția banilor de Severin, la 1282, — în strînsă legătură cu o revigorare stăpînirii tătare extinsă asupra Vidinului și Krajinei și care va fi urât pînă după moartea lui Noquai (1299)⁷. După ce face critica documentelor și a ipotezelor emise anterior, Sergiu Iosipescu plasează și el acțiunea lui Litovoi la 1275—1276, arătînd că Bărbat ar fi fost primul stăpînitor al Țării Românești⁸. Ștefan Pascu, la rîndu-i, stabilea încercarea lui Litovoi la 1277, simultană cu o puternică răscoală a sașilor, înd apoi ca sigură existența unui voievod român din Făgăraș care, la 1290, trece la Sud de Carpați⁹. Nicolae Stoicescu pune întregul proces de întemeiere a statului românesc, deci și momentul Litovoi, în strînsă legătură cu emigrările românești din Transilvania, care au grăbit astfel procesul intern¹⁰. Subliniind puterea economică a voievodatului condus de Litovoi și apoi de Bărbat, Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu plasează încercarea acestora în intervalul 1273—1277, fără a aduce alte argumente¹¹. Nicolae Iorga, după ce stabilește acțiunea lui Litovoi, urînd după 1272, subliniază că Bașarab va fi primit stăpînirea din Ținurile lui Bărbat, voievodul ce conducea Oltenia, după moartea fratelui său¹².

Din analiza studiilor menționate se desprind mai multe ipoteze :

a) acțiunea lui Litovoi, același sau un altul față de cel menționat la 1247, este plasată în perioada 1272—1279 ;

⁵ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 26—27.

⁶ Dimitrie Onciul, *Radu Negru și originile principatului Țării Românești și rîginile principatelor române*, în *Scrieri istorice*, vol. I, ediție Aurelian Sacerdoteanu, Editura Științifică, București, 1968, p. 328—428 ; 560—673.

⁷ Petre P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969, p. 304—314.

⁸ Sergiu Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos, de invazia mongolă (1241—1243) pînă la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotorpirii ungare*, p. 47—55, în *Constituirea statelor feudale românești*, p. 41—96.

⁹ Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Cluj, 1944, p. 82 ; *Răscoale țărănești Transilvania. I. Epoca voievodatului*, Cluj, 1947, p. 36—37 ; *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, Cluj, 1972, p. 97—164.

¹⁰ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor, vol. I (Din le mai vechi timpuri pînă la întemeierea statelor românești)*, Editura Științifică Enciclopedică, București, 1975, p. 233. În continuare, autorii exclud vreo legătură între Litovoi și Banatul Severinului, din lipsa știrilor pînă la 1324, cînd statul era întemeiat, *ibidem*, p. 261—263.

¹¹ *DIR. C. Transilvania*, veac. XIII, vol. II (1251—1300), p. 272.

¹² *Ibidem*, p. 152.

b) procesul de întemeiere a statului s-a desfășurat cu sprijinul unor elemente românești din Ardeal ;

c) procesul de întemeiere a fost unul intern desfășurat în Oltenia și la Est de Olt ;

d) evoluția sa a fost strâns legată de stăpânirea românilor asupra Banatului de Severin ;

e) acțiunea lui Litovoi a fost favorizată de tătari ;

f) momentul Litovoi — Bărbat reprezintă un prim pas în direcția întemeierii statului, acțiune reluată după 1290 de Basarab sau Tihomir, prin „descălecat“.

Față de această diversitate de păreri existentă și astăzi în istoriografie se impune reluarea discuției, atât în ce privește momentul acțiunii lui Litovoi — Bărbat, cât și cu privire la semnificația și consecințele ei. Vom începe, cum este și firesc, de la Diploma acordată de Ladislau, în 1285, magistrului Gheorghe, unde se arată că : „Și, în sfârșit *cînd începusem noi a domni, fiind încă copil, după moartea preaiubitului nostru tată, iar voievodul Litovoi, împreună cu frații săi, în necredința sa, cuprinse pe seama sa o parte din regatul nostru, aflătoare dincolo de Carpați*, (sublinierea noastră — Mihail Andreescu), și, cu toate îndemnulurile noastre, nu s-a îngrijit să ne plătească veniturile ce ni se cuveneau din acea parte, l-am trimis împotriva lui pe des numitul magistru Gheorghe care, luptînd împotriva aceluia cu cea mai mare credință, l-a ucis pe el, iar pe fratele lui, cu numele Bărbat, l-a luat în prinsoare și ni l-a adus nouă. Pentru răscumpărarea acestuia noi am stors o sumă de bani foarte mare și astfel, prin slujbele celui magistru Gheorghe, s-a așezat iar tributul ce ni se datora din acele părți. Tot așa în expediția pe care am făcut-o împotriva cumanilor noștri răsculați, numitul magistru Gheorghe, chiar în fața ochilor noștri, s-a năpustit asupra lor ca un leu năpraznic, și, căzîndu-i calul sub dînsul, s-a războit pe cîmpul de luptă cu cea mai mare înverșunare și a căpătat acolo mai multe răni de săgeți și de lănci.

Pe urmă, cînd ne-am dus la Dorman, în chip pașnic, pentru o întîlnire,...“¹³.

Din contextul faptelor menționate în diplomă, momentul luptelor cu Litovoi, este așezat de Ladislau, după răscoala lui Roland, fiul lui Marcu, și a fratelui său Grigore, evenimente petrecute la finele lui 1272 și în primele luni ale anului 1273, după cum o atestă diplomele acordate de Ladislau la 1 decembrie 1272¹⁴ și 23 mai 1273¹⁵. De asemenea, lupta cu Litovoi și Bărbat este pusă înaintea răscoalei cumanilor, pomenită în acte începînd din 1278¹⁶. Rămîne, astfel, posibil ca data luptei să fie stabilită în intervalul 23 mai 1273 — 19 iunie 1278.

¹³ *Ibidem*, p. 158—162.

¹⁴ Vezi actele din 19 iunie 1278, 7 octombrie 1278, 23 mai, 13 și 22 iunie 1279, *ibidem*, p. 193—195 ; 197 ; 205—208 ; 209—211.

¹⁵ *Ibidem*, p. 152.

¹⁶ *Ibidem*, p. 172.

Diploma din 1285, menționează că evenimentele s-au petrecut la scurt timp după urcarea pe tron a lui Ladislau, în contextul unor frământări generale care cuprinseseră regatul. Încercînd să stabilim cît mai exact data răscoalei lui Litovoi am urmărit evoluția dregătorilor din Banatul Severinului, aflat în imediata vecinătate a voievodatului acestuia, și, deci, în strînsă legătură cu evenimentele. Analiza martorilor ne-a permis să stabilim că de la 1 decembrie 1272¹⁷ și pînă la 8 septembrie 1274¹⁸, ban de Severin a fost Pavel sau Paul, înlocuit apoi de Ugrinus care, în actul din 23 mai 1273 este menționat ca mare paharnic și comite de Kewe și Caraș¹⁹. La 10 februarie 1275, ban al Severinului era, însă, Mykud, iar Ugrinus voievod al Transilvaniei²⁰, pentru ca la 3 aprilie, același an, din nou Ugrinus să fie menționat ca ban²¹, dar la 11 august 1275, să-l regăsim pe Paul, ban de Severin²².

În trei acte datate în 1275, Ugrinus este menționat odată ca ban de Severin²³ și odată ca judecător al curții regale²⁴, pentru ca în alte două acte, din acest timp, să nu mai apară demnitatea de ban²⁵. În actele emise de Ladislau, în 1276, doar într-unul, sînt menționați: Ugrinus, voievod al Transilvaniei, Mykud, banul Severinului și Petru, comitele Hațegului²⁶, după care demnitatea de ban dispare, pînă la 1277²⁷; în schimb, este amintit, la 25 noiembrie 1276, în actul capitoliului bisericii Sfîntul Mihail, comitatul Hunedoarei²⁸, care nu va mai fi menționat ulterior.

Toate aceste schimbări de demnitari, precum și apariția unor noi funcții — comitatele de Hațeg și Hunedoara —, ca și dispariția temporară a demnității de ban al Severinului, ne duc la concluzia că luptele lui Litovoi și Bărbat cu ungurii trebuiesc plasate în cursul anului 1275. Nu poate fi vorba de fixarea evenimentelor în cursul anului 1276, deoarece înființarea celor două comitate, de Hațeg și Hunedoara, le considerăm o consecință a evenimentelor anterioare. Este și firesc, avînd în vedere că, deși Litovoi fusese ucis, iar Bărbat, după ce se răscumpărase, era liber, diploma din 1285 nu menționează decît o acceptare a plății tributului, fără să se specifice recunoașterea suzeranității, ori ocuparea voievodatului care, în caz contrar ar fi putut fi pus sub conducerea unor nobili maghiari. Considerăm însă că, în contextul frămîn-

¹⁷ *Ibidem*, p. 162.

¹⁸ *Ibidem*, p. 175.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 177.

²¹ *Ibidem*, p. 173.

²² *Ibidem*, p. 175.

²³ *Ibidem*, p. 174—175.

²⁴ *Ibidem*, p. 179.

²⁵ *Ibidem*, p. 188.

²⁶ *Ibidem*, p. 184.

²⁷ *Ibidem*, p. 188.

²⁸ Demnitatea apare în actele din 1278, 30 ianuarie, 13 martie și 11 mai 1279, *ibidem*, p. 193; 201—204. Se pare însă că Paul, deși se intitula ban de Severin, nu stăpînea în realitate, întărind o danie a ocnelor de sare de la Turda, care nu era în presupusa lui stăpînire.

tărilor din regatul maghiar, al expansiunii tătare, din această perioadă, și a dezvoltării economice a voievodatului românesc, Ladislau se va fi mulțumit doar cu rezultatele de moment, obținute de magistrul Gheorghe, după care se va fi grăbit să înființeze cele două comitate de graniță. Cert este că, după 1275, regalitatea maghiară și-a impus stăpânirea asupra Hațegului, pe care l-a organizat în comitatele amintite, ce aveau — evident — rolul de a preîntîmpina un atac al lui Bărbat asupra Transilvaniei.

Împrejurările favorabile, cum se poate deduce din documente, au permis lui Bărbat sau fraților săi — știrile tac, în acest sens —, să-și îndrepte atenția spre Banatul Severinului. Considerăm că în acest fel ar putea fi interpretată lipsa banilor de Severin dintre martorii documentelor lui Ladislau, în 1276—1277. După documentul menționat²⁹, demnitatea de ban al Severinului mai apare sporadic³⁰, ceea ce duce la concluzia că lupta dintre români și unguri, pentru stăpânirea Severinului, a continuat, la 11 mai 1279 avînd ultima mențiune cu privire la această demnitate³¹.

Nu trebuie să ne inducă în eroare diplomele din 29 iunie și 8 iulie 1279, acordate banului Mykud³². Acesta, fost ban al Severinului, chiar dacă este amintit cu calitatea de ban, nu se specifică stăpînirea, care i-ar întări demnitatea, iar daniile primite sînt situate fie în Vestul Ungariei, fie în Transilvania centrală și de Nord. Nici din scrisoarea pe care Mykud a dat-o la 27 martie 1288, din Alba Iulia, nu reiese că el ar fi în funcție, deși se intitulează ban³³. Această situație demonstrează că acțiunea lui Litovoi nu viza stînga Oltului, cum s-a crezut, și unde stăpîneau tătarii, care, poate, l-au și sprijinit, ci, viza, dincolo de obținerea independenței, ocuparea Hațegului și a Severinului. Dacă în prima fază a luptelor, Litovoi este ucis și maghiarii ocupă Hațegul, din 1276 pînă în 1279, atenția lui Bărbat, ori a fraților săi, se va concentra asupra Banatului Severinului, locuit de români care, firesc, ca și cei din Transilvania, vor fi sprijinit eforturile de întemeiere a unui stat românesc la Sud de Carpați. Încetarea existenței Banatului Severinului, după 1280, în forma de organizare dată de unguri, la 1260—1264, a fost pusă în evidență, după o laborioasă cercetare, de Maria Holban, care subliniază doar acest aspect important, fără a trage toate concluziile care se impun³⁴.

Evenimentele petrecute între 1275—1279 la Sud de Carpați, ar constitui, după părerea noastră, momentul în care apare primul stat al românilor, proiectat a cuprinde Oltenia, Hațegul și Banatul Severinului, redus apoi la Oltenia și Banatul Severinului, după semieșecul românilor,

²⁹ *Ibidem*, p. 204.

³⁰ *Ibidem*, p. 211—215.

³¹ *Ibidem*, p. 294—296.

³² Maria Holban, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Editura Academiei, București, 1981, p. 49—89.

³³ *Documente privind Istoria României. C. Transilvania, veac. XIII, vol. II* (1251—1300), p. 11.

³⁴ *Ibidem*, p. 302.

din 1275. În acest sens, dispunem și de o atestare indirectă, din partea papalității, din care reiese că, la 1288, exista un stat românesc încheiat, cu toate atributele specifice evului mediu.

Să ne explicăm. Diploma de la 1247 înfățișează o serie de formațiuni românești la Sud de Carpați — două cnezate și două voievodate, — dar nici unul din ele neîntrunind calitățile unui stat care să merite a fi menționat de Biserica Catolică. Că lucrurile stau așa, ne-o demonstrează scrisoarea Papei Inocențiu, din 23 iulie 1253, Assisi, adresată fraților predicatori trimiși în țările: „Saracinilor, păgînilor, grecilor, bulgarilor, cumenilor, etiopienilor, sirienilor, iberilor, slavilor, cazarilor, catharilor, tătarilor, zichirilor, rutenilor, iacobiților, nubienilor, nestorienilor, georgienilor, armenilor, inzilor, mosceliților, ungurilor din Ungaria Mare, creștinilor robi la tătari și în țările altor popoare necredincioase din răsărit sau din oricare alte părți”³⁵. Se observă că românii nu sînt menționați, deși existau forme de organizare politică și militară a lor. Nu aceeași este situația, treizeci și cinci de ani mai tîrziu, după cum se poate vedea din scrisoarea Papei Nicolae al IV-lea, din 3 septembrie 1288 adresată „...fraților ordinului Predicatorilor care pornesc spre țările saracenilor, păgînilor, grecilor, indienilor, cumenilor, *românilor oriunde s-ar afla*, ale etiopienilor, sirienilor, tătarilor, zicilor, rutenilor, iacobiților, nubienilor, nestorienilor, georgienilor, armenilor, mosceliților, ungurilor din Ungaria Mare, creștinilor robiți de tătari și ale altor neamuri necredincioase din răsărit...”³⁶. Se poate ușor remarca asemănarea celor două scrisori, cea din 1253 și cea din 1288, cu deosebire că, în ultima, românii sînt menționați, ceea ce atestă existența unui stat al lor, bine definit, chiar dacă nu este numit explicit de papă.

Întrebarea care se impune este de a recunoaște motivele care au determinat papalitatea să nu-i recunoască pe români la 1247, dar aceștia să fie amintiți la 1288. Credem că răspunsul ar putea fi găsit în împrejurările din regatul maghiar, la cele două date. Astfel, în 1247, o recunoaștere a formațiunilor românești ar fi putut supăra pe Bela al IV-lea, într-un moment cînd unitatea Europei se cerea menținută, avînd în vedere pericolul tătar. La 1288 însă, Ladislau abandonase religia creștină trecînd la păgînism, situație în care erau amenințate pozițiile papalității, dar și ale bisericii, în general, în Europa Centrală și de Răsărit, motiv pentru care o recunoaștere a românilor și implicit a statului lor tindea să pondereze și să anihileze chiar atitudinea lui Ladislau. Iată de ce credem că motive politice și religioase determinate de împrejurările amintite, au putut conduce la o recunoaștere indirectă a statului românesc, de către papă. Foarte curînd, la 1290, sau scurt timp după, urmașii lui Litovoi și Bărbat vor fi fost înlocuiți de Tugomir și apoi de Basarab, aceștia avînd sarcina să mărească statul deja existent și, mai ales, să-i cucerească deplina independență.

³⁵ *Ibidem*, p. 11.

³⁶ *Ibidem*, p. 302.

*
* *

În concluzie, ținem să subliniem importanța deosebită a acțiunii lui Litovoi, începută la 1275 și continuată de fratele său, Bărbat, prin includerea, în granițele voievodatului său, a Banatului Severinului, realizând, către 1280, prima formă a statului Țara Românească. Nu putem ști dacă acest stat cuprindea întreaga Oltenie, dar el putea fi destul de mare și de puternic, spre a fi menționat de papă și inclus în preocupările sale.

O analiză atentă a documentelor papale, de la finele secolului al XIII-lea, în special rapoartele ordinului Predicatorilor și ale ordinelor călugărești din Balcani, ca și o cercetare a actelor bizantine, din aceeași perioadă, vor putea aduce noi dovezi privind întemeierea și evoluția statului Țara Românească.